DOI: 10.33498/louu-2024-10-151

Карім Ємельяненко

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7035-6470
karimkiev@ukr.net

Віктор Ладиченко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7823-7572
Ladychenko@nubip.edu.ua

Богдан Яринко

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6448-9111
bohdansatnewwork@gmail.com

© Карім Ємельяненко, Віктор Ладиченко, Богдан Яринко, 2024

УДК 349.6

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Визначення міжнародно-правових і національних механізмів щодо подолання екологічних наслідків, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, зумовлено необхідністю належного засвідчення фактів та обсягів завдання шкоди навколишньому природному середовищу території України з метою подальшого встановлення необхідного компенсування екологічних втрат унаслідок діянь РФ. Необхідність практичного ба-

чення застосування цих правових механізмів, врахування минулого міжнародного досвіду в цій царині є актуальним питанням для ефективного застосування засобів і заходів правового регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні.

Метою статті є аналіз міжнародно-правових і національних механізмів подолання наслідків шкоди, завданої РФ навколишньому середовищу України, з урахуванням чинного національного та міжнародного законодавства, а також висвітлення досвіду щодо способів їх практичної реалізації.

Результати дослідження ґрунтуються на загальновідомих фактах наявної непоправної шкоди, завданої усім сферам навколишнього природного середовища України, а також джерелах виникнення загроз і ризиків для життя і здоров'я людини, як таких, що стали причиною створення критичного стану для довкілля і потребують негайних правових та практичних шляхів ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій та можливого запобігання їм. Автори розглядають засоби і заходи правового регулювання та реагування державних, публічних і міжнародних інституцій, спрямованих на подолання екологічних наслідків агресивних воєнних дій РФ проти України. Зокрема, автори привертають увагу до системи екологічного контролю України в умовах тривалих екологічних ризиків і небезпек, можливості запобігання їм шляхом залучення міжнародних інституцій у сферу екологічного контролю України в умовах бойових дій.

На основі національного і міжнародного законодавства та подібного досвіду інших країн автори дослідження дійшли висновку, що дієвість національних актів законодавства є більш сформованою та спрямованою за напрямами свого застосування за сферами відшкодування екологічної шкоди, тоді як міжнародні механізми, що функціонують як база інституційної платформи компенсації шкоди, потребують подальшого унормування та змін під час збройної агресії РФ проти України.

Ключові слова: екологічні наслідки; екологічна шкода довкіллю; міжнародно-правові та національні механізми; збройна агресія; заходи та засоби екологічного впливу; Реєстр збитків, заподіяних агресією Російської Федерації проти України.

Відповідно до громадських і фахових оцінок та наукових моніторингових спостережень[1] рослинного й тваринного світу, в Україні мешкає понад 70 тис. різних біологічних видів, майже третину її території становить природна рослинність, менша частина якої – ліси. Крім того, на території України розташовані 11 % Карпатського гірського масиву, де проростає третина всіх видів рослин Європи, територією України протікають майже десятки тисяч річок і Дніпро є четвертою за довжиною річкою у Європі тощо. Однак довготривала збройна агресія та військові дії РФ проти України, крім втрат людських життів серед цивільного населення, економічних, інфраструктурних, енергетичних і комунальних об'єктів, завдають безпрецедентної шкоди екології й довкіллю України та Європи з часу закінчення Другої світової війни минулого століття. І всупереч нормам міжнародного права, нехтуючи законами та звичаями ведення війни, продовжує агресивно руйнувати, нищити, захоплювати, спричиняючи при цьому тяжкі екологічні наслідки, серед яких – захоплення атомних електростанцій з ядерним паливом.

Серед норм міжнародного гуманітарного права щодо регулювання поведінки під час збройних конфліктів Женевськими конвенціями та додатко-

[1] Біорізноманіття (Українська природоохоронна група (UNCG)) <https://uncg.org.ua/bio> (дата звернення 01.12.2024).

www.pravoua.com.ua

вими протоколами до них[2] чітко не визначено шкоду, завдану навколишньому середовищу, та екологічні наслідки, спричинені бойовими діями (чи без таких) у результаті збройних конфліктів (з оголошенням чи без оголошення війни). Однак у частинах 1, 2 ст. 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р.[3], вказано, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, від яких можна очікувати, завдання такої шкоди природному середовищу, які тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Також нормою ч. 2 ст. 55 Додаткового протоколу I до Конвенції вказано, що заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як репресалій заборонено. Відповідно до даних, якими оперує міжнародна судова практика[4], такий захист передбачає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, від яких можна очікувати, заподіяння шкоди природному середовищу, шкоди здоров'ю або виживанню населення.

Також у Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р.[5] визначено аналогічні міжнародні норми, якими закріплено основні принципи екологічного права. Зокрема, у 24-му Принципі вказано, що війна неминуче завдає руйнівного впливу на процес сталого розвитку, тому держави повинні поважати міжнародне право, що забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів, та мають співпрацювати за необхідності, у справі його подальшого розвитку. Тому українські вчені[6] постійно звертають увагу на дієвість норм національного та міжнародного законодавства і механізми запобігання екологічним наслідкам під час збройних конфліктів.

Питанням правових механізмів подолання екологічних наслідків від заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу присвячена суттєва частка праць українських вчених у сфері екологічного права та екологічної безпеки. Вирішення та урегулювання екологічних питань завжди були на порядку денному наукового середовища та владних інституцій

[2] Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_154#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[3] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[4] О Бринзанська, 'Порушення заборони репресалії у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та воєнний злочин: питання співвідношення' [2024] 84(4) Науковий вісник Ужгородського національного університету 237.

[5] Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, 3–14 June 1992 <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf> (accessed 01.12.2024).

[6] J Krasnova, V Ladychenko, O Makarenko, S Kidalov, S Yankovskyi, 'Impacto social de la regulación jurídica internacional de la seguridad medioambiental durante los conflictos armados' [2023] 14(1) Interacción Y Perspectiva 184–185 https://doi.org/10.5281/zenodo.10436585

України, особливо з огляду на приєднання України до міжнародних угод, зокрема разом з підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС[7] у рамках посиленого політичного діалогу, серед іншого, у сфері екології. Однак найбільша увага вчених була прикута до екологічних наслідків, що були вчинені військами РФ від початку збройного вторгнення у 2014 р. на частини Донецької і Луганської областей та Автономної Республіки Крим, до повномасштабної збройної агресії РФ у 2022 р. на територію усіх регіонів України. Нормативно-правове забезпечення національних і міжнародних механізмів подолання екологічних наслідків є доволі суперечливим і декларативним через перебування України в зонах найвищого ризику небезпеки для життя людини і навколишнього середовища. Тому науковцями лише локально досліджуються наслідки шкоди, завданої воєнною агресією РФ, території України через тривалість збройного конфлікту і ведення бойових дій на території України, формуються та вдосконалюються дієві правові механізми та шляхи подолання екологічних наслідків. Значну увагу правовим механізмам відновлення і подолання екологічних наслідків, заподіяних навколишньому середовищу, приділяють відомі сучасні правники, серед яких: В. Авер'янов, С. Алєксєєв, Ю. Шемшученко, В. Андрейцев, В. Носік, В. Ладиченко, В. Єрмоленко, М. Краснова, Ю. Краснова, Л. Головко, Т. Новак, Г. Анісімова, В. Бредіхіна, Ю. Бисага, А. Гетьман, Д. Бусуйок, Н. Ільків, Р. Кірін, О. Яра, М. Микієвич, сучасні міжнародні фахівці – М. Чернохова, М. Гавранек, Дж. Доус, А. Мачело, А. Сінгх, К. Джорджетті, П. Пірсол, Дж. Профейзер, Ю. Хартман та ін.

Мета дослідження. Метою цієї статті є визначення правових механізмів подолання екологічних наслідків, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, у міжнародному та національному законодавстві України.

Наслідки шкоди та токсичного забруднення внаслідок бойових дій є особливо серйозними, враховуючи, що в Україні зосереджено 35 % біорізноманіття Європи, а сотні заповідних територій окуповані або були окуповані, у тому числі 23 національні парки, природні і біосферні заповідники. Втрата біорізноманіття, спричинена війною, є безпрецедентною. Вчені стверджують, що щонайменше 2 і максимум 6 видів вимерли назавжди через війну. Оскільки війна є руйнуванням шляхів міграції для багатьох видів птахів, бойові дії можуть спричинити глобальне скорочення їх чисельності на рівні Європи і навіть світу. Це стосується і видів, які перебувають під загрозою зникнення.

Від початку широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України для визначення шкоди і збитків, завданих природним ресур-

[7] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text> (дата звернення 01.12.2024).

www.pravoua.com.ua

сам і навколишньому середовищу України, було створено єдиний механізм контролю щодо наслідків збройної агресії РФ проти України, зокрема наказом Державної екологічної інспекції України було утворено оперативний Штаб[8]. На цей Штаб покладено завдання щодо фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків, заподіяних довкіллю внаслідок вторгнення РФ на територію України.

Також для визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації[9], а саме щодо: шкоди, завданої ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості; шкоди, завданої ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами; збитків, заподіяних унаслідок забруднення та засмічення вод; збитків, заподіяних внаслідок самовільного, зокрема незаконного, користування водними ресурсами; збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної (морської) економічної зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях; шкоди, завданої атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів; збитків, завданих природно-заповідному фонду, – напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати.

Відповідно до пунктів 2, 3, 5 постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 на міністерства, центральні та місцеві органи виконавчої влади покладено розроблення відповідних методик визначення шкоди та збитків за напрямами; на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи покладено забезпечення збору та збереження відповідної інформації; місцевим державним адміністраціям (на період воєнного стану – військовим адміністраціям), виконавчим комітетам сільських, селищних та міських рад надано право проводити аналітичну і стандартизовану оцінку шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії РФ. Тому відповідно до цієї постанови Уряду України чинними є методики, розроблені та затверджені міністерствами та центральними органами виконав-

[8] Про створення оперативного штабу для фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків, заподіяних довкіллю внаслідок вторгнення Російської Федерації на територію України: наказ Державної екологічної інспекції України № 73 від 1 березня 2022 р. <https://www.dei.gov.ua/post/2243> (дата звернення 01.12.2024).

[9] Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.12.2024).

чої влади і відповідно до яких здійснюється розрахунок шкоди та збитків, заподіяних, природному навколишньому середовищу.

З метою визначення шкоди, заподіяної збройною агресією земельним ресурсам України наказом Міністерства аграрної політики і продовольства України було затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації[10]. Цією Методикою окреслено механізми та процедурні питання визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду. Відповідальними за визначення шкоди та збитків за цим напрямом стали обласні, Київська міська державні адміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації). Відповідно до означеного наказу Мінагрополітики інформаційною базою для визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії РФ, є акти обстеження земельних ділянок, акти комісій із визначення збитків власників землі та землекористувачів, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок, первинні документи, облікові регістри, бухгалтерська та інша звітність, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій, проєктно-кошторисна документація, відомості Державного земельного кадастру, документація із землеустрою, дані дистанційного зондування Землі та інші документально підтверджені відомості.

З метою визначення розмірів шкоди, завданої землі та ґрунтам збройною агресією та бойовими діями, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України також затверджено відповідну Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану[11]. Зокрема, відповідно до розділу II пунктів 3, 4, 5 Методики факти забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, а також їх масштаби можуть встановлюватися уповноваженими особами, які здійснюють державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема, але не виключно, шляхом огляду земельних ділянок, даних дистанційного зондування землі, досліджень, отриманих зразків проб ґрунтів, опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо. Визначення обсягу забруднення ґрунтів у кожному випадку є самостійним завданням через різноманітність

[10] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики і продовольства України від 18 травня 2022 р. № 295 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[11] Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 р. № 167 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення 01.12.2024).

www.pravoua.com.ua

геоморфологічних, геологічних та гідрологічних умов. За наявності інформації про кількість (об'єм, маса) забруднюючої речовини, яка проникла в певний шар ґрунту, визначаються площа, глибина просочування. У випадках, коли обсяг забруднення не може бути встановлено, визначення обсягу забруднення ґрунтів здійснюється із застосуванням інструментально-лабораторного контролю.

Основними показниками для визначення такої оцінки можуть бути:

– витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону;

– збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення;

– витрати на відновлення меліоративних систем;

– шкода, завдана ґрунтам і земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;

– шкода, завдана ґрунтам і земельним ділянкам унаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами.

На реалізацію постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 відповідними міністерствами та відомствами було затверджено відповідні правові механізми для визначення шкоди та збитків, заподіяних державою-агресором Україні за відповідними напрямами, зокрема: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 5 жовтня 2022 р. № 414 "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації"[12]; за напрямом 14 – наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 жовтня 2022 р. № 424 "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації"[13]; за напрямом 15 – наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 24 березня 2023 р. № 182 "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих інфраструктурі транспорту, інфраструктурі електронних комунікаційних мереж та об'єктів поштового

[12] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 414 від 5 жовтня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[13] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 424 від 13 жовтня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-22#Text> (дата звернення 01.12.2024).

зв'язку внаслідок збройної агресії Російської Федерації"[14]; за напрямом 16 – наказ Міністерства енергетики України, Фонду державного майна України від 22 лютого 2023 р. № 57/342 "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок збройної агресії Російської Федерації"[15]; за напрямами 18, 19 – наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 р. № 3904/1223 "Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності"[16]; за напрямом 22 – наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 червня 2023 р. № 1328 "Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці, внаслідок збройної агресії Російської Федерації"[17].

Крім означеного правового регулювання за напрямами, у зв'язку з дуже значною і постійно зростаючою кількістю будівельного сміття, що утворюється внаслідок бойових дій на звільнених від окупації територіях, населених пунктах і містах, що перебувають у близькості до ведення бойових дій, у вересні 2022 р. Кабінет Міністрів України затвердив Порядок управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків[18] (далі – Порядок). Цей Порядок визначає механізм управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкоджен-

[14] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих інфраструктурі транспорту, інфраструктурі електронних комунікаційних мереж та об'єктів поштового зв'язку внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України № 182 від 24 березня 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0733-23#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[15] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства енергетики України, Фонду державного майна України №57/342 від 22 лютого 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-23#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[16] Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України № 3904/1223 від 18 жовтня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[17] Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці, внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 1328 від 28 червня 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1182-23#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[18] Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України № 1073 від 27 вересня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.12.2024).

ням (руйнуванням) будівель та споруд, об'єктів незавершеного будівництва, об'єктів благоустрою внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків, з метою запобігання та зменшення негативного впливу таких відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. Порядок застосовується під час виконання відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану та у відбудовний період (протягом 90 календарних днів після припинення або скасування на території України воєнного стану). При цьому норми Порядку не поширюються на поводження з радіоактивними відходами, яке регулюється Законом України "Про поводження з радіоактивними відходами"[19], управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) об'єктів оборонного і спеціального призначення.

Як зазначають фахівці[20], у перший рік збройної агресії РФ на територію України значно зросла кількість будівельних відходів, які виникли внаслідок бойових дій, насамперед через масове застосування агресором коригованих авіабомб великої розривної потужності, після атак, якими залишаються лише руїни і велика кількість сміття, яке має вивозитись на тимчасові сховища твердих побутових відходів. Відповідно до пунктів 5, 6 Порядку виявлення та облік відходів від руйнувань організовується уповноваженим органом, зокрема за результатами оглядів пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, розгляду заяв (повідомлень) громадян, підприємств, установ та організацій, інших юридичних осіб, засобів масової інформації, центральних органів виконавчої влади, військових формувань чи надходження інформації про виявлення відходів від руйнувань. Зокрема, за даними фахівців, відповідно до означеного Порядку громади мають щомісяця інформувати про кількість твердих відходів, які утворюються в результаті обстрілів, однак фактично подаються лише наявні оціночні дані.

Крім того, українські вчені-дослідники наголошують на праві на звернення до міжнародних судових інстанцій як одного з механізмів захисту екологічних прав[21]. Як зазначає дослідниця Л. Головко[22], у цьому контексті визначальним фактором підготовки позовів до міжнародних судів є формування відповідної доказової бази. На переконання дослідниці, саме швидка реакція України щодо створення належних правових умов для збору доказів про шкоду, завдану довкіллю, може слугувати моделлю для інших країн, де мають місце подібні виклики.

[19] Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30 червня 1995 р. № 255/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2024).

[20] А Кузьмін, 'В Україні через бойові дії стрімко зростає кількість будівельного сміття: що робити з токсичними відходами' (21.10.2024) <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/scho-robiti-z-ruinami-kilkist-budivelnogo-smittya-cherez-bojovi-dii-strimko-zrostae.htm> (дата звернення 01.12.2024).

[21] V Ladychenko, A Mykytiuk, 'Environmental rights protection in the European Court of Human Rights' [2023] 14(4) Law. Human. Environment 24–36 https://doi.org/10.31548/law/4.2023.24

[22] Golovko L, 'International Legal Mechanisms for Holding the Russian Federation Accountable for Causing Environmental Damage as a Result of Armed Aggression against Ukraine' [2023] 7(1) Bratislava Law Review 29–40 https://doi.org/10.46282/blr.2023.7.1.354

Створення комплексних міжнародно-правових механізмів компенсації за протиправні дії є загальною світовою практикою. Деякі приклади реалізації таких механізмів наведені українськими науковцями[23]. Зокрема, прикладом з подолання тяжких екологічних наслідків була діяльність Компенсаційної комісії Організації Об'єднаних Націй (Компенсаційна комісія ООН)[24], яка була уповноважена розглядати претензії та призначати обсяги компенсування збитків, завданих у результаті вторгнення до Іраку та окупації території Кувейту, для визначення подальшого запровадження відновлювальних заходів. Тобто такі відновлювальні заходи передбачали відновлення пошкодженого довкілля чи природного ресурсу до того стану, який би існував за відсутності вторгнення Іраку до Кувейту. А також приклад діяльності Комісії з розгляду претензій Еритреї та Ефіопії[25]. Як зазначають у поточних звітах українські фахівці[26], Комісія ООН у своїй діяльності керувалася повноваженнями, наданими Генеральним секретарем ООН: Комісія є політичним органом, який виконує функцію встановлення фактів, оцінюючи заяви про компенсацію, підтверджує їхню правдивість та обґрунтованість, оцінку збитків, оцінку обсягів перерахунків та вирішуючи спірні справи, що є частково квазі-судовою функцією. Резолюцією Ради Безпеки ООН № 687 (1991 р.)[27] було встановлено, що саме Ірак як держава є відповідальним згідно з вимогами міжнародного права за будь-яку пряму шкоду, втрати, включаючи екологічну шкоду та знищення природних ресурсів, як наслідок незаконного втручання Іраку та окупації Кувейту. Орієнтовно Комісія отримала 2,69 млн претензій на загальну суму приблизно 352,5 млрд доларів США, з яких 1,5 млн було присуджено на загальну суму 52,4 млрд доларів США.

Правову базу для відшкодування збитків, завданих Російською Федерацією Україні, складають: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю від 2 березня 2022 р. A/RES/ES 11/1 "Агресія проти України"[28]; Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю від 12 жовтня 2022 р. A/RES/ES 11/4 "Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН"[29]; Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю від 14 листопада 2022 р. A/RES/ES 11/5

[23] O Agapova, 'International register of damage: the guarantee of recovering justice in Ukraine' [2024] 10(1) Journal of Liberty and International Affairs 97–110 https://doi.org/10.47305/JLIA24101106a

[24] United Nations Compensation Commission (UNCC) <https://uncc.ch/start> (accessed 01.12.2024).

[25] Eritrea–Ethiopia Claims Commission. Permanent Court of Arbitration. The Hague. The Netherlands <https://pca-cpa.org/en/cases/71> (accessed 01.12.2024).

[26] Компенсаційна комісія ООН – перспектива фінансування відновлення довкілля в Україні після війни із РФ (Екологія. Право. Людина) <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsijna-komisiya-OON.pdf> (дата звернення 01.12.2024).

[27] Resolution 687 (1991). Adopted hv the Security Council at its 2981st meeting on 3 April 1991 <https://www.un.org/depts/unmovic/documents/687.pdf> (accessed 01.12.2024).

[28] ES-11/1. Aggression against Ukraine. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_1.pdf> (accessed 01.12.2024).

[29] ES-11/4. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly on 12 October 2022 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_4.pdf> (accessed 01.12.2024).

"Сприяння відновленню та відшкодуванню за агресію проти України"[30]; Резолюція CM/RES(2023)3, прийнята Комітетом Міністрів 12 травня 2023 р. про створення Розширеної часткової угоди щодо реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України[31] тощо. Слід зазначити, що в Резолюції CM/RES(2023)3 Комітет Міністрів вирішив виключити Російську Федерацію з Ради Європи внаслідок її агресії проти України, а також засуджуючи всі порушення РФ норм міжнародного права, включаючи міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право, серед яких напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти, включаючи цивільну інфраструктуру, культурну та релігійну спадщину та навколишнє середовище в Україні, забезпечити всебічну відповідальність в умовах агресії РФ проти України. Отже, на підставі означених міжнародних актів Рада Європи створила Реєстр збитків, заподіяних агресією РФ проти України (далі – Реєстр збитків). Реєстр збитків було засновано як платформу для міжурядового співробітництва, що діє в інституційних рамках Ради Європи. Відповідно до статутних положень ст. 1 Додатку до Резолюції CM/Res(2023)3 (далі – Додаток до Резолюції) Реєстр збитків, заподіяних агресією Російської Федерації проти України, слугує документальною формою внесення доказів та претензійної інформації про збитки або ушкодження, заподіяні 24 лютого 2022 р. або після цієї дати, на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, поширюючись на її територіальні води, усіх заінтересованих фізичних і юридичних осіб, а також державі Україна, включаючи її регіональні та місцеві органи влади, державні або підпорядковані організації міжнародно-протиправними діями РФ в Україні. Відповідно до ст. 2 Додатку до Резолюції Реєстр збитків приймає та обробляє інформацію про претензії щодо відшкодування шкоди та докази; класифікує, систематизує, оцінює такі претензії, щоб визначити відповідність претензій для включення до Реєстру з метою подальшого розгляду та винесення рішення. Однак Реєстр збитків не має жодних функцій судового розгляду щодо таких позовів, включаючи визначення відповідальності та розподіл будь-яких виплат чи компенсацій. Відповідно до ч. 2.5 ст. 2 Додатку до Резолюції робота Реєстру, включаючи його цифрову платформу з усіма даними про претензії та докази, зафіксовані в ньому, має стати першою складовою майбутнього міжнародного механізму компенсації, який буде створено окремим міжнародним інструментом у співпраці з Україною (механізм компенсації). Точна форма майбутнього механізму компенсації ще має бути визначена, яка може включати комісію з розгляду претензій і компенсаційний фонд, уповноважений роз-

[30] ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine, Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022 <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_5.pdf> (accessed 01.12.2024).

[31] Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine (Adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2023 at the 1466th meeting of the Ministers' Deputies). Council of Europe <https://rm.coe.int/0900001680ab2595> (accessed 01.12.2024).

глядати претензії та виносити рішення та/або виплачувати компенсацію за шкоду, збитки чи шкоду, спричинені міжнародно-протиправними діями РФ. За змістом норми ч. 3.4 ст. 3 Додатку до Резолюції Реєстр також матиме допоміжний офіс в Україні з метою зв'язку з Урядом України та сприяння охопленню та контакту з потенційними заявниками та громадськістю в Україні в цілому, зокрема відповідно до мети Реєстру та процедури подання заяв про відшкодування шкоди.

Висновки. Загалом, аналізуючи міжнародно-правові та національні механізми подолання екологічних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України варто зауважити, що екологічні втрати у відновленні довкілля не можуть повною мірою компенсувати екологічну шкоду, завдану державою-агресором і, як свідчить досвід, під час встановлення та обчислення реальної шкоди такі втрати можуть бути суттєво недооцінені й "недокомпенсовані". Крім механізмів, запроваджених національним законодавством, функціонують також міжнародні механізми, зокрема, крім права на звернення до міжнародних судових інстанцій, на рівні ООН засновано Реєстр збитків, заподіяних агресією Російської Федерації проти України, статутні положення якого передбачають право на звернення на відшкодування збитків, зокрема і щодо компенсування шкоди навколишньому середовищу. На прикладі огляду даних функціонування Компенсаційної комісії ООН варто звернути увагу на доказування причинно-наслідкового зв'язку з забрудненням підземних вод та акваторії моря в Кувейті, що виникли через відсутність даних довоєнного моніторингу, і що надалі вплинуло на ефективність реалізації механізму компенсування екологічних збитків. Також при розгляді справ Комісією мали місце сумніви щодо якості зроблених аналізів, їх трактування та порівняння даних, тобто слід мати на увазі можливість застосування альтернативних підходів у визначенні та вирахуванні цінності екосистемних послуг, надбання та тривалості збереження навколишнього середовища у відповідному стані для їх фінансової компенсації. Для належної компенсації екологічних збитків, завданих державою-агресором навколишньому середовищу України, необхідно надавати широкий набір доказів та підтверджених відомостей для забезпечення позитивних рішень на основі даних Реєстру, а саме: доказів, що надаються самими заявниками, результатів моніторингу та оцінювання екологічної шкоди, відповідей на додаткові запити, письмові відповіді, інформації, отриманої під час візитів на місце (територію, акваторію) із застосуванням спеціального обладнання, заяви і клопотання, надані представником держави-агресора та заявниками під час усних засідань, звіти консультантів-експертів, визначення можливих альтернатив відновлення навколишнього природного середовища тощо.

www.pravoua.com.ua

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Agapova O, 'International register of damage: the guarantee of recovering justice in Ukraine' [2024] 10(1) Journal of Liberty and International Affairs 97–110.
2. Golovko L, 'International Legal Mechanisms for Holding the Russian Federation Accountable for Causing Environmental Damage as a Result of Armed Aggression against Ukraine' [2023] 7(1) Bratislava Law Review 29–40.
3. Krasnova J, Ladychenko V, Makarenko O, Kidalov S, Yankovskyi S, 'Impacto social de la regulación jurídica internacional de la seguridad medioambiental durante los conflictos armados' [2023] 14(1) Interacción Y Perspectiva 184–185 https://doi.org/10.5281/zenodo.10436585.
4. Ladychenko V, Mykytiuk A, 'Environmental rights protection in the European Court of Human Rights' [2023] 14(4) Law. Human. Environment 24–36 https://doi.org/10.31548/law/4.2023.24.
5. Brynzanska O, 'Porushennia zaborony represalii u formi zapodiiannia shkody navkolyshnomu pryrodnomu seredovyshchu ta voiennyi zlochyn: pytannia spivvidnoshennia' [2024] 84(4) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu 234.

Websites

6. Bioriznomanittia (Ukrainska pryrodookhoronna hrupa (UNCG)) <https://uncg.org.ua/bio> (accessed 01.12.2024).
7. Kompensatsiina komisiia OON – perspektyva finansuvannia vidnovlennia dovkillia v Ukraini pislia viiny iz RF (Ekolohiia. Pravo. Liudyna) <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsijna-komisiya-OON.pdf> (accessed 01.12.2024).
8. Kuzmin A, 'V Ukraini cherez boiovi dii strimko zrostaie kilkist budivelnoho smittia: shcho robyty z toksychnymy vidkhodamy' (21.10.2024) <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/scho-robiti-z-ruinami-kilkist-budivelnogo-smittya-cherez-bojovi-dii-strimko-zrostae.htm: (accessed 01.12.2024).

Karim Yemelianenko,
Viktor Ladychenko,
Bohdan Yarynko

INTERNATIONAL LEGAL AND NATIONAL MECHANISMS FOR OVERCOMING THE ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES OF THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Abstract. Determination of international and national mechanisms for overcoming the environmental consequences caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is conditioned by the need to properly certify the facts and extent of damage to the environment of Ukraine with a view to further establishing the necessary compensation for environmental losses caused by the aggressor-state. The need for a practical vision of the application of these legal mechanisms and consideration of past international experience in this area is an urgent issue for the effective application of legal regulation tools and measures at both the national and international levels.

The purpose of the article is to analyse the international legal and national mechanisms for overcoming the consequences of the damage caused by the Russian Federation to the environment

ПРАВО УКРАЇНИ • 2024 • № 10 • 151-164

of Ukraine, taking into account the current national and international legislation, and to highlight the experience of how they can be implemented in practice.

The results of the study are based on the well-known facts of the existing irreparable damage caused to all areas of the environment of Ukraine, as well as the sources of threats and risks to human life and health, which have caused a critical state of the environment and require immediate legal and practical ways to eliminate the consequences of environmental emergencies and possible prevention. The authors examine the means and measures of legal regulation and response of state, public and international institutions aimed at overcoming the environmental consequences of the aggressive military actions of the Russian Federation against Ukraine. In particular, the authors draw attention to the system of environmental control of Ukraine in the context of long-term environmental risks and hazards, and the possibility of their prevention through the involvement of international institutions in the field of environmental control of Ukraine in the context of hostilities.

Based on the national and international legislation and similar experience of other countries, the authors of the study conclude that the effectiveness of national legislative acts is more formed and focused in terms of their application in the areas of environmental damage compensation, while international mechanisms functioning as the basis of the institutional platform for damage compensation require further regulation and changes during the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Keywords: environmental consequences; environmental damage to the environment; international legal and national mechanisms; armed aggression; measures and remedies of environmental impact; the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine.